

ԴՐՈՇՆԻԿ

Հ.Յ.Բ. ԲՈՒՐՈՅԻ
ՓՐԻՆՏՄԱՆ
A. R. F. BUREAU
LIBRARY

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ն Է ՈՒ Ս ՈՒ Ց Ե Լ

Մայիս, 1895 թ.

Հայկական խնդիրը մտել է մի այլ շրջանի մէջ. այժմ սուլթանի կառավարութիւնը իւր կողմից, իսկ եւրոպական երեք պետութիւնները իրենց կողմից մշակում են Տաճկահայաստանում մտցնելիք ընթացիկների ծրագիրներ, գոհացումն տալու հայ ժողովրդի պահանջներին. . . իսկ աւելի ճիշտ՝ յեղափոխական շարժման առաջն առնելու, որ արագութեամբ աճում, դարգանում, տարածւում է ժողովրդի ամեն տեսակ խաւերում և օրեցօր սպառնալից դառնում: Ահա յեղափոխական շարժման այս սպառնալից բնաւորութիւն առնելն է, որ ստիպում է ինչպէս եւրոպական պետութիւններին, այնպէս էլ սուլթանի կառավարութեան լրջութեամբ զբաղել Հայկական խնդրով. նրանք այլ ևս անկարող են հեղնօրէն ու արհամարանքով վերաբերել այդ շարժման, մանաւանդ որ նա ժողովուրդային, հանրական է մի կողմից, իսկ միւս կողմից Հայկական խնդիրը կապւած է Արևելեան բարդ, կնճռոտ ու փափուկ խնդրի հետ: Հայ յեղափոխականը շատ լաւ է հասկանում այս վերջին խնդրի վերին աստիճանի փափուկ, լուրջ արժէքն ու նշանակութիւնը, որ նա ունի ղեկավարականութեան համար միլիտարներ մտնող եւրոպական պետութիւնների համար և նա երբեք ձեռից բաց չի թողնիլ այս հանգամանքը հուպ տալու, խեղդելու տանջւած հայ ժողովրդի պահանջները արհամարողներին. . . Իւրաքանչիւրը իւր հերթն ունի:

Հայ ժողովուրդը շատ լաւ է տեսնում, որ իւր շարժումը տալիս է պտուղներ. . . որ նա ունենում է իւր ազդեցութիւնը միջազգային յարաբերութիւնների վրայ, որ շնորհիւ իւր սուած զօհերի ու թափած արիւնի, իւր պահանջը մտել է այլ շրջանի, ֆազիսի մէջ: Միևնոյն ժամանակ ժողովուրդը նոյնպէս շատ լաւ գիտէ այդ «րեֆորմները» և «րեֆորմատորներին». վաղուց է նա ճանաչում այդ գառնազդեհա գայլերին. առաջին անգամը չէ, որ դրանք զբաղւում են նրա վիճակով, բայց

. . . հետևանքը միշտ եղել է նոյնը — իրերի դրուժիւնը, տիրող պայմանները բոլորովին չեն փոխել: Եւ նորից խնդալ նրա ճակատագրի. հետ, խաբել նրան ու յետ մղել իւր յեղափոխական շարժումից այլ ևս անկարող են:

Հայ ժողովուրդը արդէն հասել է քաղաքական և քաղաքացիական որոշ հասունութեան. նրա կեանքը մշակել է նրա պահանջները և նա շատ լաւ գիտէ այն պայմանները, որոնց մէջ կարող է ինքը ապրել լաւ, խաղաղ ու հաշտ և նա իւր յեղափոխական շարժումով ձգտում է դրան: Այժմ էլ աշխատել ֆիկտիւ միջոցներով մեռցնել կամ նոյն իսկ կանգնեցնել հայկական յեղափոխական շարժումը երբէք չի յաջողւիլ. թող այս լաւ հասկանայ նա, որ այժմ ֆիկտիւ ընթացիկներով է ուզում խաղալ հայ ժողովրդի ճակատագրի հետ, պահպանելու ինչպէս Տաճկահայաստանի, այնպէս էլ փոքր Փոքր-Ասիայի իրերի ներկայ դրութիւնը, քաղաքական ներկայ պայմանները: Հակառակ դիպւածում, եթէ այդ միւսն է իսկ նրանց յաջողեց, թող յամոզւած լինին, որ դա առ ժամանակեայ է, որ այդ կը նշանակէ յուզումը մի քանի աստիճան իջեցնել և առ ժամանակ ուշացնել, յետաձգել Տաճկահայաստանում կատարելիք յաղափոխութիւնը. դա ժամանակի խաղ է. մեռցնել նրան, մենք կրկնում ենք, անկարող են, մինչև նա չի հասնիլ իւր նպատակին: Նա նորից երևան կը գայ, որովհետև նրա կուրը սուլթանի բռնակալ միապետութեան և նրա ֆակտօրների դէմ է: Վայ ճընշող զոյժը, կայ և ընդդիմադրականը, կայ բռնակալ սուլթանական միապետութիւնը, կայ հայկական յեղափոխութիւնը, որովհետև հայ ժողովուրդը համոզւած է, որ ինչ տեսակ պայմաններ էլ ստեղծւին, չեն կարող գոհացուցիչ լինել, քանի որ բռնակալ միապետութեան ներկայութիւնը զգալի կը լինի: Քանի որ կայ միապետութիւնը, ապրում է նա, ապրում են և բոլոր այն խեղդող, սպանող ու ապականող ֆակտօրները, որոնք այսօր էլ դրուժիւն ունին, որովհետև նրանք նրա գոյութեան համար անհրաժեշտ պայմաններ են, որովհետև

տե առանց մէկի միւսը գոյութիւն ունենալ չի կարող. հէնց այս բողոքի դէմ էլ ուղղած է հայ յեղափոխական ժողովրդի կոիւր:

Ներկայ ըէժիմը ամբողջութեամբ պիտի լուծւի, քանդւի. առանց նրան ոչնչանալու չի կարող տեղի ունենալ երկրում ժողովրդների շահերի համեմատ այնպիսի մի փոփոխութիւն, որ գոհացուցիչ լինի: Ինչ որ կատարւի սուլթանի կառավարութեան ձեռքով, նրա հաւանութեամբ, մեզ համար արժէք չի ունենալ, նա մեզ զինաթափ անել չի կարող, որովհետեւ միապետական ըէժիմը ոչ միայն ժողովրդի իրաւունքի արտայայտիչը չէ, այլ և նրա բռնաբարողը, որովհետեւ սուլթանական կառավարութեան շահերը երբէք չեն կարող հաշտել ժողովրդի շահերի հետ, հետեւապէս նրանից բխած ըէժիմները չեն կարող և՛ բաւարար լինել: ամենաշատը նրա կողմից դա կը լինի միայն մի ստիպեալ զիճումի և այն էլ յետին մտքով. իսկ սրա համար մենք ժողովրդի կարող ենք ասել՝ — մի քայլ առաջ անցանք: . .

Եւ երբ է տեսնած, որ ազգի պատմութեան մէջ կարող են ցոյց տալ, թէ միապետի ձեռքով կատարած դարբնութիւնները, որ երբէք չի լինում ինքնաբերաբար, յօժար կամքով ու անկեղծ սրտով, յիւր երկրում, յօգուտ ժողովրդական շահերի է լինում. երբ է պատահել, որ ժողովրդի կեանքում, որ մի որ և է բռնակալ միապետ բարոյապէս այն աստիճանի բարձրանայ, որ մոռանայ իւր միապետական շահերը, որ հրատարի իւր էութիւնից, ինչի մարդկային կեանքի հորիզոնի վրայ և դառնայ մարդ. . . Երբէք, չկայ այդպիսի մի օրինակ միապետութեան կեանքի մէջ: Բռնապետութիւնները ջարդուել են, ժողովուրդը նրան մեռցրել, իւր արեան հոսանքի մէջ արիւնահեղ չէ արել և մինչև իսկ բռնակալին կախաղան է հանել. ահա՛ պատմութեան դասը: Եւ հէնց այս պատմութիւնն է մեզ ուսուցել յեղափոխութեան դիմել, ուղղել կուրի գլխաւոր ոյժը դէպի ներկայ ըէժիմը, քարուքանդ անել նրա գոյութիւնը պայմանաւորող հիմնարկութիւնները, ոչնչացնել բոլոր այն ֆակտորները, որոնք նպաստում են, պահպանում են նրա գոյութիւնը, որպէսզի սուլթանական բռնակալ կառավարութեան աւերակների վրայ բարձրանայ ժողովրդական-առավարականը:

Այս է մեր ճանապարհը, այս ենք ընտրել, այս ճանապարհով ենք գնում և այս էլ կը շարունակենք մինչև մեր նպատակին հասնելը:

Թող որքան կուզենայ Իլդիզի լէշակեր գահակալը դեռ նոր-նոր խոստովանւի Սասունի տմարդ կոտորածի ճշտութիւնը, թող որքան կուզենայ հրամաններ արձակի լայն ասպարէզ տալու Քննիչ-Յանձնախմբին, իբր

թէ արդարութիւնը իւր ամբողջութեամբ երևան հանելու և յանցաւորին ըստ արժանոյն պատժելու, թող նա յրէժօրմների՝ ծրագիրները մշակի. այդ բոլորը մի և նոյն է մեզ համար. մեր տրամադրութիւնը դէպի լէշակերը, դէպի Սասունի կոտորածի իսկական յանցաւորը մազաչափ անգամ չի փոխուիլ, եթէ մինչև իսկ նա անկեղծ լինի, որի մասին ի հարկէ մենք միշտ կասկածում ենք. հայ ժողովրդի և սուլթանի լէշակեր կառավարութեան մէջ ոչ մի հաշտութիւն երբէք լինել չի կարող: Հայ ժողովուրդը ոչինչ նրանից չէ հայցել և չէ հայցում, նա երբէք չի ստորանալ, բռնակալի տների տակ չի սողալ: Հայ ժողովուրդը իբրև մարդկութեան անդամը, իբր նրա զաւակը, պահանջում է, կրուում է իւր մարդկային իրաւունքների համար, որ դարերից ի վեր բռնաբարուում են. նա գիտէ, որ միայն յեղափոխութիւնը կարող է իրեն հասցնել այդ բարձրութեան և ահա հեռու չէ ժամօք. . . վաղը կամ միւս օրը նա կը խրի յեղափոխական սուրը բռնակալութեան սրտի մէջ նրան մեռցնելու. միայն բռնակալութեան մահը կարող է աւետել ժողովրդներին եղբայրութիւն, միայն նրա դիակի վրայ կարող է բարձրանալ ժողովրդների ազատութիւնը: . .

Ն Ա Մ Ա Կ Ի Ն Ո Ւ Ս Ի Ց

Իրերի գրութիւնը մեր կողմերում վերջին դէպքերի շնորհիւ ենթարկւել է զգալի փոփոխութիւնների: Դատարել են քրդական բարբարոսութիւնները, կառավարութիւնը թուլացրել է իւր խստութիւնները: Անցեալ տարի գիւղերումն նշանակած ոստիկանական հսկողութիւնը գոյութիւն ունի միայն անունով: Պարզ երևում է, որ քանի տան մէջ ուրիշ մարդ կայ, թէ կառավարութիւնը և թէ մահաբանական ազգաբնակչութիւնը զգուշանում են սանձարձակութիւններից:

Քննիչ Յանձնաժողովը այստեղ օրւայ ինդիր է Սկզբում կառավարութիւնը աշխատելիս է եղել արգելել հայերին բողոքելու, բայց Յանձնաժողովի դեսպաններին արած դիմումների շնորհիւ, բողոքելը թողւաբար է, թէև կառավարութիւնից ուղղակի ճշնշումներ էլ չի լինում են:

Հարստահարութիւնների մանրամասն տեղեկագիրներ տրուել են Յանձնաժողովին Խնուսի և Բուլանըխի բոլոր գիւղերից, Բասենից և Կարինից նոյնպէս: Յանձնաժողովը իւր մօտ է հրաւիրել Բուլանըխի գիւղապետներին մի քանի փախցրած աղբիկների քննութեան համար: Սասունցիներից նոյնպէս բողոքներ են տրուել: Յանձնաժողովը երևի մօտ օրերս կերթայ Սասնոյ գիւղերը:

Սուրբ Կարապետի միաբաններից Եսայի և Կարապետ

վարդապետները, Մուշի տէր Բարսէղը, Ս. Յովհաննու վանքի վանահայրը և մի երկու ուրիշը ներկայացրել են Յանձնաժողովին զեկուցագիր, որի մէջ Սասնոյ կոտորածը վերահրում են հայերին և նոցա մէջ գտնուող խռովարարներին: Լուր կայ, թէ դռքա յետոյ երեւի կողմակի ճնշման տակ տւել են երկրորդ զեկուցագիր, որը հերքում է առաջինն:

Կառավարութիւնը աշխատում է Սասնոյ կոտորածը վերագրել տալ քիւրդ աշիրաթներին և ազատել կանոնաւոր զօրքը որեւէ պատասխանատուութիւնից այդ բանում: Խիրզանցի աշիրէթի ցեղապետ Խշման աղան, որը չի կամեցել կառավարութեան տւած հրահանգների համեմատ ցուցումներ անել Յանձնաժողովին, Մուշում բանտարակւած է: Խշման աղան բացարձակապէս յայտնել է, որ կառավարութիւնը դրդեց աշիրէթներին կուլի, իսկ կոտորածը կատարել է գլխաւորապէս կանոնաւոր զօրքը:

Յանձնաժողովին ներկայացել են սւիսի վէրքեր կողմ բազմաթիւ սասունցիներ: Տրւած տեղեկագիրների մէջ ամենաբխաւոր բողոքը կառավարութիւնից է արած:

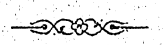
Յանձնաժողովը իւր յարաբերութիւնը Կարինի հետ պահպանում է սեփական փոստով:

Ժողովրդի տրամագրութիւնը ամեն տեղ Յանձնաժողովի առիթով չափազանց լաւ է: Հարիւրաւոր ոսկեղօծ լուրեր ամեն օր թարմ թարմ գալիս անցնում են երկրի մի ծայրից միւսը: Լուրեր տարածողը գլխաւորապէս իրանք քրդերն, թուրքերը և կառավարութեան պաշտօնեաներն են: Ժողովուրդը այդ լուրերից ազդւած շատ և շատ բաներ է սպասում Եւրոպայի միջամտութիւնից...

Հնորհակալութեան հանրագիրներ ձեռք բերելու համար կառավարութիւնը իւր կաշից դուրս է գալիս: Առաջարկել են շատ տեղ, բայց մինչև այժմ յաջողութիւն չեն գտել:

Սասունի կոտորածի մասին ամեն տեղ հարց ու փորձ եմ անում: անձամբ քննեցի գաղթական սասունցիներին, նոյն իսկ շէնիկցի Գրգջի եղբօրը, քրոջը և այլն: Ինչպէս պատմում են, Դաւուրիկում ոչ մի մարդ, տուն չկայ այս ընդմէջ: Մնացեալ գիւղերում գտնուում են առ առաւելն 5-6 տուն բնակիչ: Բոլոր գիւղերը այրւել են: Խնուսի ու Մուշի կողմերը գտնուում են բազմաթիւ գաղթական սասունցիներ: Դաւուրիկի փախըստականները դիմել են Տիգրանակերտի կողմերը: Գաղթականները պատսպարւել են գիւղերում և ապրում են գիւղացիների միջոցներով, կառավարութիւնից ոչ մի նւրպատ չի եղել: Նոքա ցանկութիւն են յայտնում վերագառնալ նորից Սասուն, եթէ իրանց պէտք եղած օգնութիւնը չեն:

Աւելի ստոյգ և մանրամասն տեղեկութիւններ կը դրնում շուտով, երբ տեղի վրայ կուսուճասիրեմ խնդիրը և կուղարկեմ ընդարձակ տեղեկագիր:

Այս տարի մեր բարիկենդանը անսպասելի կերպով նորէն դառնացաւ շարք մը նորանոր ձերբակալութիւններով, նոր բանտարկութիւններով, որոց թիւը յանգաւ 200-ի: Բանտարկութիւններ և խուզարկութիւններ կատարւեցան Ստամբուլ, Ղալաթիայ, Մորթի գիւղ, Ղազի գիւղ, Պերա, Իսկիւտար և Իշխանաց կղզիները:

Ինչ որ մարդիկ բարիկենդանին տոմսերով հանգանակութիւն ձեռնարկած էին և բազմաթիւ տոմսեր բաժանած, տոմսերու ամենաբարձր գինը 20, իսկ ամենանրագը 3 դահեկան էր: Տոմսերու վրայ գրւած էր, «նվիրատվութիւն մահասարսուռ Սասնոյ զոհերու և սուրբ գործին» պարբերութիւնը, կնքւած կնքով: Ահա այս տոմսերը ձերբակալւեցան և սուր մը ետեկց բազմաթիւ անմեղներու բանտարկութիւնը: Բանտարկեալներու մէջ ամեն կարգի մարդ կը գտնուէի: Սկսեալ խոհարարէն, համալէն, օգաբաշիէն մինչև խանութպան և գրագէտ: Տղայական արարքը, որ ոչ առաջինն է և ոչ վերջինը, ընդհանուր տրտունջ, դժգոհութիւն առաջ բերած է Պոլսոյ ամեն շրջաններու մէջ: Բացի բազմաթիւ ձերբակալութիւնէն, շատերն ալ իրենց օձիքը ձեռք չտալու պատճառով հարկադրւեցան ոչինչ պատճառի համար փախչել: Արժէր միթէ 3-10-20 ղուրուշի համար այսչափ կեանքեր վտանգի ենթարկել և այսչափ զոհեր տալ: Մարտի սկիզբները ոմանք ազատւեցան, բանտէն ելան շնորհիւ դեղին ոսկիներու և միջամտութիւններու, բայց շատերը տակաւին կը մնան բանդերու մէջ: Կրսի թէ ձերբակալւած է բազմաթիւ տոմսերու հետ և անոնց կնքը:

Իրեք օր առաջ լուր տարածւեց թէ պայրամի տօնի առթիւ բոլոր հայ հոգևորական բանտարկեալներուն ներումն պիտի շնորհուի: Պայրամն ալ անցաւ, բայց տարածւած լուրը չստուգւեցաւ: Այս խնդրոյ մասին ահաւասիկ մեր ստացած ամենաստոյգ տեղեկութիւնը: Բ. Դուռը բանակցութեան մտած է Իպիդլեան պատրիարքի հետ, բանտարկւած և աքսորւած բոլոր հոգևորականներուն ներումն շնորհելու խնդրոյ առթիւ առաջարկւած են հետևեալ պայմանները. — 1) ներման արժանացած բոլոր հոգևորականները անպայման Պոլիս պիտի մնան, 2) ներման արժանացած հոգևորականները հանդիսաւորապէս պիտի երգեն Մայր եկեղեցիի մէջ այսուհետև այլևս երբէք կայսերական կառավարութեան դէմ անհաւատարիմ, անհնազանդ ընթացքի մէջ չգտնուին, 3) Մայր եկեղեցիի մէջ ներման արժանացած հայ հոգևորականները, միանալով Պօլսոյ եկեղեցական դասու հետ, փառաբանական մաղթանքներ կատարեն սուլթանի արևշատութեան 4) Իպիդլեան պատրեարքը շնորհակալութեան ուղերձ մատուցանէ յոսու կայսերական փշրւած գահոյից: Պատրիարքը մերժած է վճռապէս յիշեալ պայմանները, իսկ սուլթանն ալ առանց այս պայմաններու չէ ուզած ներումն շնորհել: Խնդիրը առ այժմ հոս է:

*
*
*

Երուսաղէմէն անցեալ շաբաթ հոս բերւեցան Արապիկերի առաջնորդ Եզնիկ եպիսկոպոս և Ատանայի առաջնորդ Ղեհասպետեան Մկրտիչ եպիսկոպոս, որոնք Յ տարիէ ի վեր արսորած էին Երուսաղէմ: Պատրիարքը շոգենաւը մարդ ուղարկեց յիշեալ եպիսկոպոսները առնելու համար, բայց մերժեցաւ, ուստի ստիպեալ դիմեց՝ ոստիկանութեան նախարար Նազըմ փաշային, որը պատասխանած է, թէ այդ կախեալ է դատական գործոց նախարարէն, ուստի կը դիմէի դատական գործոց նախարարին. սա ալ կը պատասխանէ, որ ինքը չի կրնար եպիսկոպոսները յանձնել և այդ մասին պէտքէ դիմել մեծ Եպարքոսին: Եպարքոսն ալ կը պատասխանէ, ինքը նոյնպէս չի կրնար այդ մասին ոչինչ ասել, որովհետև այդ կայսեր կամքէն կախեալ է: Մինչ այս մինչ այն եպիսկոպոսները ոստիկանութեան հսկողութեան տակ կը տանեն հասարակ հիւրանոց մը, մինչև որ պատրիարքը կը դիմէ պալատ և ուր ուրեմն կը յանձնեն եպիսկոպոսները պատրիարքարանին: Սուլթանի կառավարութիւնը նորէն կը պահանջէ, որ յիշեալ եպիսկոպոսները երդուեն՝ բայց Եզնիկեան կրնդգիմանայ, առարկելով, որ ինքը չի կրնար թոյլ տալ, որ եպիսկոպոսները իրենց չգործած յանցանքի համար երդուեն. հակառակ պարագային, այսինքն եթէ եպիսկոպոսները յանցաւոր են, դատեն, իսկ ինքը քաջ գիտէ, որ յիշեալ եպիսկոպոսները ոչ միայն յանցաւոր չեն, ոչ միայն անմեղ են, այլ և բոլորովին անիրաւ, անարդար ցարդ տուժած են, շնորհիւ քանի մը անխիղճ թուրք պաշտօնեաներու զրպարտութեանց զոհ են: Սուլթանի կառավարութիւն տեղի կուտայ և այլ ևս երդման վրայ չի պնդեր:

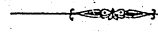
Պօլսի ոստիկանութեան բանտը կը կգտնուին այժմ հետեւեալ հոգեւորականները, որոնք տակաւին չյանձնեցան պատրիարքարանին, որոնց համար քանիցս դիմումներ եղան Եզնիկեանի կողմէն: Ահա ասոնց անունները. Արապետ եպիսկոպոս՝ Ջէյթունի, Ղևոնդ քահանայ՝ Ջէյթունի, Նշան քահանայ՝ Պելէճիքի, Ստեփան քահանայ՝ Պելէճիքի, Միքայէլ քահանայ՝ Ունեայի և Թաթուլ քահանայ՝ Չարչամպայի:

Ամասիա ծիծաղելի դէպք մը պատահած է վերջին օրերը: Թուրք հասարակութիւնը կը տեսնի թուրք գերեզմանի մը վրայ երկար գաւազան մը սնկած, որի ծայրը գերեզմանին հողին մէջ թաղւած, իսկ վերի ծայրին փակցած մի երես թուղթ ղուրանի դրքէն, վրան կային աղտոտութիւնք քսած: Թուրքերը կատաղած, ուզելով այդ գաւազանը առնելով տանին կառավարութեան յանձնելու, որ գեաւորները ըրած են այդ նախատինքը իրենց կրօնական զգացմանց դէմ, կը նային որ գաւազանի վարի ծայրը կապւած հողին տակէն մի ամբողջ ղուրանի գիրք մը դուրս կելնէ, նոյնպէս աղտոտութեամբ օժեալ: Թէքքէն մը պատերն ալ աղտոտութեամբ ծեփած տեսնելով, մոլորանդ թիւրք տարրը վերջին ծայր կը կատող հայերու դէմ և կուզէ կո-

տորել, բայց կառավարութիւնը կատղած խուժանը կը զպէ, վախցնելով իբր թէ կոտորած մը ըլլայ, գեաւորները կուգան և մեր երկիրը մեր ձեռքէն կը խլեն, և յետոյ կառավարութիւնը կսկսէ ամեն կողմ ձերբակալութիւններ անել: Կը բանդարկին 250 հոգի: Հայերը կը պնտեն, որ այդ իրենց գործը չէ, բայց բոլորը անհետեանք կանցնի և 250 հոգի բանտերու մէջ կը տառապեն:

Քանի մը օր ետքը կիմացւի, որ այդ ընողը նոյն իսկ մի խելացնոր, յայտնի խենթ, խելագար թուրք մըն է, բայց կառավարութիւնը չուզեր բան լսել և ոչ ալ կուզէ, որ խենթը երևան ելլէ, թէև ամբողջ քաղաքը սկսած ամենապզտիկէն մինչև ամենամեծը, կատարեալպէս համոզուեցաւ, որ ինքը սխալւած է, որ այդ յիշեալ խենթի գործն է, բայց կառավարութիւնը յամառութեամբ կը շարունակէ խենթի գործը գեաւորներուն վերագրել. լաւ միջոց մը ալ կեղեքելու հայերը:

Ն Ա Մ Ա Կ Գ Ը Ր Շ Ե Կ Ր Ի Ց

Գրըշէհրի գաւառակի Յէհիկ-Մատէնի գիւղաքաղաքը հազարի չափ տուն կը պարունակէ. բնակիչներուն մեծագոյն մասը քրիստոնեաներ են: Մալ-միւտիր Աքիֆ էֆ. գիւղաքաղաքի ժողովուրդը իբր քաղաքական յանցաւորներ դատապարտելու և զանոնք կողոպտելու նպատակով, կառավարութեան դէմ կարգ մը ազդագիրներ հեղինակելով և փողոցներու վրայ փակցնելէ վերջ, շատ մը հայերով բանտերը լեցուց: Այն բռնաբարիչը իր նպատակը գործադրելու համար, բանտարկեալներէն սպառնալիքներով ստակ կը պահանջէ զանոնք ազատ արձակելու համար: Բայց ասոնք երբ կըմերժեն անոր պահանջները, կատղած կսկսի անխիղճ կերպով չաջրել զանոնք: Անգարայի կառավարութեան կատարած քննութեամբ թէև կը հաստատուի, որ ենթադրւածներն ամբողջ Աքիֆ էֆ. գործերն են և ժողովուրդը ոչինչէ տեղեկութիւն չունի, ինչ որ կը հաստատուի անհրաժեշտ փաստերով: Այս մասին տեղւոյն կառավարութիւնն կատարեալ համոզում կը գոյացնէ. ինչ օգուտ որ անմեղ բանտարկեալներէն 7 անձ դատապարտուելով Փայասի բերդը կը զըկուին: Ասոնք 22-25 տարեկան երիտասարդներ են, որոնց մէջ կը գտնուի նաև 12 տարեկան մատաղ տղայ մ'ալ: Մնացեալ բանտարկեալներն ալ Մատէնի և Գրըշէհրի բանտերու մէջ կը պահուին: Այս անմեղներուն քաշած չարչարանքներն և բուն յանցաւորներու սանձարձակ ու ազատ գործառնութիւններն մարդոյ արդար բարկութեան կայծակնին կը հրաւիրեն պատժելու համար բռնաւոր տէրութիւն մը, որ բոլորովին արդարագատութիւնէ զուրկ և մարդասիրական զգացումներէ իսկապէս հեռի է:

Եօզղաբի երեքշաբթի և ուրբաթ օրւայ դէպքերու վրայ կանխապէս ընդարձակ տեղեկութիւններ դրւած են և այս տեղեկութիւններու ստոյգ լինելը մէկ քանի

Տիրապատաներու տեղագիրներով ալ հաստատուած է:

Ուրբաթի դէպքին մէջ, կանոնաւոր զօրքերը (նիզամիլէ) և բաշիրուզուկները շուկաներուն, հրապարակներուն և փողոցներուն վրայ յարձակելով խաղաղ բնակիչներին 13 հատը սպանած և 80 հատը վիրաւորած են: Յիշեալ պատահարը քննելու և իսլամներու իրաւունքները պաշտպանելու համար, Մուսթաֆա փաշայի տակ կազմուած ու եկած յանձնախումբերը, փոխանակ քրիստոնեաների արցունքը սրբելու և անոնց վէրքերը դարմանելու, անոնցմէ մէկ քանիսները վիրաւոր և մէկ քանիսները ուրբալի մէջ 250-ի չափ մարդ նետեցին բանտերն և երկար ատեն հազար ու մէկ խայտառակութիւններու և չարչարանքներու ենթարկեցին: Մինչդեռ իսլամներէն և ոչ մէկ անձ ձերբակալու չեն: Սրբալէն կառավարութեան ձեռքով պատրաստուած և դործադրուած այս վայրենութեան ու անարկութեան համար գոնէ ձեռք համար մէկ քանի իսլամ հրոսպետներու չը ձերբակալու չը պատճառ եղաւ այնպիսի նոր և աւելի անհաւատալի վայրագութեանց, որոնք կը գերազանցեն երեքշաբթեան և ուրբաթ օրուան կոտորածներն:

Սոյն դէպքին մէջ բանտարկած 250 անձերէն 17 հատը արձակած են:

Անգարա դիւանը Գասպար, Համբարձում, Յակոբ և 20-ի չափ ընկերները, թէև յաջողեցան Անգարայի դատարանին առջև հաստատել իրենց անմեղութիւնը և մինչ կը յուսացէր, որ ասոնք անպարտ պիտի արձակուին, օրէնքը իրենց քմոցքին համեմատ դործադրող պաշտօնեաները և մեծերը այս իրենց հաճոյքին յարմար չնկատելով, դարձեալ Եօզգասի դատարանին կամ աւելի ճիշտն ըսելով, դահիճներու անգութ ձեռքը յանձնեցին: Մատաղ երիտասարդները չարչարանաց դժոգքը եղող մոլթ բանտերու մէջ կը չարչարուին, թէ կառավարութիւնն և թէ յանձնախումբը լաւ հասկցած ու հաւատացած են: Բանապետներէն Խալիլ, Լութֆի, Հալիթ պէյերն և Սալին, հաճի Հաշմ էֆէնտիներն ու ասոնց ընկերներն առանց պատժի մնալէ զատ, արժանի եղած են իֆթիխար նշանի, որ ոչ միայն քրիստոնեաներուն, նոյն իսկ խելքը գլուխն իսլամներուն զարմանք պատճառուած է:

Ահա Մուսթաֆա փաշայի նախագահութեամբ եկած յանձնախումբին պտուղներն ասոնք և ասոնց նման բաներ են:

Ն Ա Մ Ա Կ Գ Ա Ր Տ Ի Չ Ա Կ Ի Տ

Սուլթանի կառավարութիւնը ինչպէս այրեց մոնիլը դարձուց նիկոմիդիոյ դաւառի Արսլանբէկ 500 տունէ բաղկացած անխառն հայաբնակ գիւղը, ինչպէս այրեց Հայձըն քաղաքի հայոց 700 տունը, վերջերս կը վճռէ այրել և նիկոմիդիոյ դաւառի Պարտիզակ աւանը, որ նոյնպէս զուտ հայաբնակ է և իր բարգաւաճութեամբ, բարօրութեամբ, յառաջդիմութեամբ փուշ մըն է Սուլթանի

կառավարութեան աչքին: Բարի թուրք մը գաղտնիքը կը յայտնէ քանի մը հայերու, որ զգոյշ լինին, հսկեն իրենց տուններու վրայ, որովհետև մտաբերութեամբը պիտի այրեն իրենց գիւղը: Հայերը լուրը կը հաղորդեն տեղական կառավարութեանը: Կառավարութիւնը հայերուն կը բանտարկէ իրրև խռովարարներ, զոպարտիչներ և կոյսերական կառավարութեան անհաւատարիմներ: Կեղծերը իրենց անձը արդարացնելու, իրենց վրայ բարգաճ ամբաստանութիւնները հերքելու համար կստիպուին գաղտնիքը երևան հանել և բարի թուրքի անունը կուտան:

Թուրքը գէթ իր անձը և ընտանիքը փրկելու համար բանտէն, գուցէ նոյն իսկ մահէն, կստիպուի վախէն ուրանալ ճշմարտութիւնը, որով աւելի կը ծանրանայ հայերու վրայ ամբաստանութիւնը: Հայերը տակաւին բանտերն են և գուցէ երկար ալ մնան, ունեցած չունեցածըն ալ վրան տան: Այս անմիտ հայերը իրանց անխոհեմութեան, անգաղտնապահութեան արժանի արդար պատիժը ստացան և միւս կողմէն վշտացուցին բարի և հայասէր թուրքը: Պարզամիտ հայեր, որ տակաւին չի կրցին ճանչնալ սուլթանի խայտառակ կառավարութիւնը, հազարաւոր դառն փորձերէն ետքը տակաւին արգարութիւն կը յուսան. իսկ միւս կողմէն կը վշտացունեն, կը հեռացունեն իրենցմէ իրենց անմտութեամբ սակաւաթիւ ազնիւ, լուսամիտ թուրքերուն ևս: Հայ ժողովուրդը միանգամ ընդ միշտ թող համոզուի, որ իր միակ երգուեալ արիւնբարբու թշնամին սուլթանի կառավարութիւնն է իր աւազակ, բարբարոս և անբարոյական պաշտօնեաներով՝ սկսած յետին զապիթայէն մինչև նախարարները, եղաբոսը և աւազակապետ սուլթանը: Ահա մեր կոիւր որոց հետ է: Մենք խաղաղ, հարստահարուած, ճնշուած թուրքի, քիւրդի դէմ ոչինչ չունենք. անոնք մեր բարեկամը, մեր զինակիցը պիտի լինին սուլթանի բռնապետութիւնը տապալելու, կործանելու համար: Աւտի անմտութիւն է կասկածելի ընել այս սակաւաթիւ մեր ազնիւ բարեկամ թիւրքերուն, որոնք ոչ միայն ի հարկին մեզ կօգնեն և վերահաս վտանգէն կը զգուշացնեն, այլ և այդ սակաւաթիւները պիտի խմորեն, պատրաստեն տգէտ, մոլեռանդ թուրք խռովանը, որը տգիտաբար կը զոհէ իր զաւակները, կը յարձակի, կը կոտորէ մեզ միմիայն զօրացնելու, կանգուն պահելու համար սուլթանի քայքայուած, լէշակեր բռնապետութիւնը, որ ինչպէս մեր, հայերուս, նոյնպէս թուրքի, քիւրդի երբեքալ թշնամին, կողոպտիչը, կեղեքիչը, հարստահարիչն է:

Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ի Կ Ո Մ Ի Դ Ի Ա Յ Ի Տ

Սուլթանի կառավարութիւնը նիկոմիդիոյ վիճակի հայաբնակ քաղաքներու: դաւառներու, գիւղերու վրայ հանդուրձութիւնը և կասկածամտութիւնը ծայրայնագութեան հասուցած է: Ամենամանշան դէպք մը առասպելական մեկնութիւն, անհաւատալի բացատրութիւններ կստանայ և տեղական իշխանութեան կողմէն կը տեղեկագրուի կեղեքիչը, հարստահարիչն է:

րոնական կառավարութեան: Այս սխալ տեղեկագրութեանց կը պարտինք վերջին ամիսներուս խստացուցած հսկողութիւնները: Նիկոմիդիոյ բոլոր դիւղերու վրայ թուրք դիշերապահներ կարգած են քանի մը ամսէ ի վեր: Թուրք դիշերապահներու սնունդը, ամսականները գիւղացիք պիտի վճարեն: Անցեալները քանի մը տար գլուխ երիտասարդներ տղայութիւն մը գործեցին և այժմ ատոր պատիժը կը տուածեն: Կիշեր մը քանի մը երիտասարդներ կը յարձակին ձէնկիլէր գիւղի թիւրք գիշերապահներու վրայ: Ամենուրեք ժողովուրդը սաստիկ դժգոհ է այս նոր կարգադրութիւնէն և օր աւուր ժողովուրդի արտուածք մեծ ջարհեր կ'անանայ: Շատ գեղեր տեղական կառավարութիւններուն դիմումներ ըրին, խնդրեցին, որ յիշեալ թուրք գիշերապահները հեռացուին, որովհետեւ իրենք աղքատ են, չեն կրնար անոնց ամսականները հատուցանել և թէ իրենք կը պահպանեն իրենց գիւղերը, բայց պայտրիւն մնացին բոլոր դիմումները: Կիշերապահները իբր թէ կը հսկին եղեր, որ հայերը իրենք իրենց տունները չայրեն և յետոյ թուրքերուն մեղադրեն: Անմիտ, ծիծաղելի խնամանարութիւն: Զինկիլէր գիւղի քանի մը երիտասարդներ տեսելով, որ պայտրիւն անցան, գիշեր մը կը միաբանին, կը յարձակին գիշերապահներու վրայ, լաւ մը կը տփեն, աղ ու ազցան կաննն և ձեռք ու ոտքերնին կ'ապած գիւղէն դուրս կը հանեն ու կը սպառնան, որ եթէ մէյրն ալ իրենց աղտոտ քիթերնին գիւղի մէջ երկնցունին, էշու պէս կտոր կտոր կ'անեն: Յ որ անաջ էշ մը մարթած, կտոր կտոր արած կըլլան յիշեալ երիտասարդները և գիւղի զանազան կողմեր ցրած, որ կը նախազգուշացունեն եղեր գիշերապահներուն, որ եթէ իրենց յօժար կամքով չհեռանան, էշու վախճանը կուսնան: Կիշերապահները անուշագիր կը թողուն եղած սպառնալիքը և կը շարունակեն իրենց պաշտօնը, որը կը վերջանայ գիշերապահներու սոսկալի ծեծով: Կիշերապահները կերթան կը դանդաղան գայմագամին: Այժմ յիշեալ երիտասարդները կը փնտուրին, բայց ցարդ չենքազակեցան Ահհափառ Սուլթանի շնորհիւ:

Սուլթանի կառավարութիւնը չգոհանալով նշանակած գիշերապահներով և կասկածելով, վախենալով ապագայ յուզումներէն, որովհետեւ ժողովրդական դժգոհութիւնները օր աւուր սպառնական դիրք կտանան, որովհետեւ Նիկոմիդիոյ վեճակի հայերը բազմաթիւ են և ինքն ալ զօրք չունի, սկսաւ թուրք ազգաբնակչութեանը զէնքեր բաժանել, ուղղամթերք պատրաստել, որ ի հարկին զէնքի ոյժով խեղդէ հայկական շարժումները: Անցեալ շաբաթ մեծ քանակութեամբ զէնքեր և փամփուռներ ուղարկեցան Պօլսէն բաժանելու համար թիւրք ազգաբնակչութեանը:

Թիւրքերու և հայերու յարաբերութիւնները օր աւուր աւելի և աւելի թշնամական, սուր կերպարանք կտանան: Սուլթանի կառավարութիւնն ալ իր կողմէն ոչինչ ջանք չի խնայիր թուրք մղեալն խուժանը դրդուել հայերու դէմ, բայց միւս կողմէն շատ ալ կը վախնայ, որովհետեւ հայը համեմատաբար շատ է այս գաւառի մէջ և շատ ալ կտրիչ է, ատկէ զատ հայերն անխառն

կը բնակին և միմանց ալ շատ մօտ և ի հարկին կրնան իրար օգնութեան հասնել: Հայերը եթէ իրենք ևս իրենց կողմէն հարկ եղած պատրաստութիւնը չստանեն, հարկ եղած զգուշութիւնները ձեռք չառնեն և չը միաբանեն, կրնան ոչխարի պէս կտորուել զնւած, միլեոանդ թուրք և չերքէզ խուժանէն: Հայ ժողովուրդը ամենուրեք եթէ չուզիր ջնջել, ոչխարի պէս կտորուել բերնէն, հացէն, հագուստէն, ամեն բանէ պիտի իրեն զրկէ, խնայութիւն ընէ և պատրաստութիւն տեսնէ, զնուէ, այսուհետեւ զէնքը, հրացանը, դաշոյնը, րէվօլվերը հայու մարմնու անբաժան անդամներէն մէկը պիտի ըլլան, եթէ կուզէ իբրև մարդ անարել և ոչխարի պէս չմորթուել բնաջնջ չըլլալ:

Ն Ա Մ Ա Կ Տ Ր Ա Պ Ի Զ Ո Ն Ի Ց

I

Մարտ 18-ին շաբաթ օր տեղիս անւանի սրիկայ Քեահեա օղլի Քալիպպէ, որու շահատակութիւնները շատ շատ են, քաղքին Տեղերմէնդէրէ ըսւած տեղը առանց պատճառի կուր բռնեցաւ հայ երիտասարդի մը հետ և մարտի 10-15 հարած իջեցուց: Այն օր իր բարբարոսութեան գագաթնակէտին հասած էր. ամեն հանգիստողին հայհոյեր, ծեծեր է, նոյն իսկ զնւորականներու նախատական խօսքեր տեղացեր է: Նոյն օրուայ երեկոյան ժամը 2-ին մօտ սա՛ իր հետ ունենալով 4-5 պատահական ընկերներ, կը մտնէ քաղքին հրապարակին վրայ Օգսենտի սրճարանը և իր բարձր գալուստը իմացնելու համար կսկսի սրճարանին անպակիները կարգաւ կտորսիլ. մէկ վարկեանի մէջ սրճարանը մարդ չմնար, բոլորն ալ մէկիկ մէկիկ կը փախչին. մնակ Պօղոս Մինասեան անուն հայ երիտասարդ մը անտարբեր նստած տեղը կը մնայ: Սրիկային ջղերուն կը դիպչի ադոր անտարբերութիւնը և պոռալով թէ «օրան, կեափուր սէն մի դալլէն պէնդէն դորդ մա՛յան, չիք դիշարի» (ծօ, անհաւատ, դու մնացիր ինձմէ չվախող, կորսէ դուրս) հայհոյութիւններ, ուղղվելը կը քաշէ և կարձակէ: Պօղոս, ճարպիկ գտնելով, արձակած ժամանակ սրիկային թուին հարած մը տալու կը յաջողի և գնդակը գլխէն քիչ բարձր կը նետու առանց մէկու մը վնասելու: Քալիպպէ ուղղվելի անյաջողութիւնէն կատղած խէնջարը կը հանէ սպանելու դիտաւորութեամբ, բայց այս անգամ ալ չի յաջողեր և հետոյ հետէ բազմութիւն և «բողիւններ» ը գալով կըրնան հազար զօրով Քալիպպէ... իր տունը տանելու:

Վալի պէյը սաստիկ բարկացած, հրաման կընէ ձերբակալել այդ «փուշտ» (վալիին սիրեկան բառն է և կը նշանակէ...) սրիկան, յիսնապետ, հարիւրապետներ իրար ետեւէ կը զրկէ Քալիպպէ ձերբակալելու... բայց դժբաղդութիւնը տես, որ Քալիպպէ ինքնիրեն չնկատանաւոր ըլլալու և իր տան մէջ նստած քէֆին կը նայի: Ո՛վ պիտի համարձակի անէն ներս ոտք կոխելու,

վախին զըզած մարդիկը, բայց այդ ալ մեծ յանդգնութիւն է, որ չունին բարեջան պաշտօնեաները և Գալիպոսի «ՆորՏիւ վե՛՛» սուլթանի կառավարութեան 4-5 օր է ի վեր դեռ չէ ձերբակալած և ինքն ալ միտք չունի յանձնելու:

Բայց չէ՛ որ դեռ 3-4 ամիս առաջ Փրանսիացի ուսուցիչ մ'ալ պիտի մեռցնէր անոր տան մէջ և անպատիժ մնաց, քանի քանի Տայ, յոյն տղոց պատիւը բռնաբարեց և դատարանի երես չտեսաւ, որոնն ծեծեց և պոլիսներ եկան ծեծուողը գէթ իր ձեռքէն ազատեցին. դեռ երկու ամիս չէ եղած, Գալիպոս չէր որ «պոլիսեանէն» մէջ պողալով վախցուց կօմիտէրը և իր գինով ընկերները բանտէն ազատեց ու անոնց ուշիւները ետ առաւ, և այս ամէնը՝ շնորհիւ «արդարադատ» սուլթանի չքնաղ կառավարութեան: Գալիպոս սրիկայ մէ բառի բուն նշանակութեամբ, քաղքին պատուհասը, միթէ կառավարութեան պարտքը չէր գէթ անոր արարքները քիչցնեն ևն: Բայց «պարտք», «պարտականութիւն» բառերը ալ ջնջւած են սուլթանի կառավարութեան բառարանէն: Ամենագլխաւորը անոր համար վախներ կը վախնան սրիկային մագին դաշեւու, որ Գալիպոս ազգական կին մ'ունի եղեր սուլթանի հիւրներուն մէջ:

15-20 օր առաջ Բլաթանայի ճամբուն վրայ թուրք աւազակներ Տայ կառապան մը կողպտեցին և ոտքէն վիրաւորեցին ծանրապէս. թէ և ձեռք անցաւ աւազակներէն մին, բայց կը յուսացուի «ՆորՏիւ» ներդրամի վե՛՛. սուլթանին, մօտ օրերուս մէջ կարձակի:

Մարտ 25 -ին տեղս բերեցան Երզնկայէն Տ. Վարդան վարդապետ և արմտանցի Տ. Վարապետ քահանայ եպիսկոպոս, և նոյն օր Կուրծի ընկ. շոգենաւով Վ. Պոլիս փոխադրեցան կառավարութեան կողմէ:

Նոյն օր Սամսոնէն տեղիս բանտը փոխադրեցան 5 անձինք՝ Նշան 2երազեան 2արշամպայի վաճառական, որ ուրիշ փախստական Նշան անուն անձի մը մեղքը քաւելու համար բանտարկեւած է. մանաւանդ որ իւր քսակն ալ պարարտ է. 2արշամպայի գիւղերէն - Աւետիս Առնեղձեան, Սամսոնաբնակ - Միքայէլ Թողաթիւն, Մկրտիչ 2ամիչեան. այս վերջին երկուսը 10 օր առաջ պէրաթ վաստակած լինելով տեղս հասնելուն ազատ թողեցան:

Կը լսենք, որ 2արշամպայի մէջ նոր ձերբակալութիւններ ևս տեղի ունեցած են. 5-10 օր առաջ Սամսոնի մէջ Տայ-կաթողիկ պատանի մը բանտարկեցին, և պահապան զինւորները խեղճ տղուն պատիւը բռնաբարեցին: Վաթողիկներու Առաջն. փոխանորդին բողոքներուն վրայ քննութիւն բացելով իրողութիւնը կատարելապէս հաստատուեցաւ և միայն զոհը արձակեցին բանտէն, առանց վաւաշոտ գազանները պէտք եղածին պէս պատժելու:

ԱՐՄՏԱՆԻ ԽՆԴՐՈՅՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐԸ

(ՆԱՄԱԿ ԵՐՋՆԿԱՅԻՑ)

II

ՄՏ. Գալուստին ու ընկերներուն քննութիւնը: Կառավարութիւնը, մՏ. Գէորգի գրգամմը, մէկիկ մէկիկ յիշեալները բանտի սիւնին կապելով կապոց մը թացբերով, ծեծել ու քննել կը սկսին: ՄՏ. Գէորգին զէնք նետելին, ԲէֆաՏիՅէի գայմազամին կողպտելին, սանտըքի ջորեպանը մեռցնելին, լիճքի Պետրոսը վիրաւորելին, Էօմէր փէՏիվանը սպանելին, պահապան Էիւսէյինը վիրաւորելին, կոմիտէին գոյուլթիւնը խոստովանելին պահանջելով մեռնուլ աստիճան ծեծելէ վերջ հարկ եղած պահանջին կը գոյացնեն: Կարգը երբ մՏ. Գալուստին հուգայ, «ծեծը քեզի բաշխեցի» երկրին պատուաւոր ըլլալու համար, սակայն պէտքէ դուն ալ ամեն բան խոստովանես, կը յայտարարէ գայմազամը: ՄՏ. Գալուստ ու է կերպով շնոտովանիր, այս արարողութիւնէն 4 օր վերջ բանտարկեալները կը փոխադրեն Երիզայ, ասոնք ալ եղած զրկանքներ ու տանջանքներն, որոնք թաղապետական բժիշկը պաշտօնապէս բարբոր ըրած էր, դէմ կը բողոքեն: Բէմգիի յաջորդը, բանտարկելոց բողոքադիրը Գուրուչայի զօկելով այդ մասին քննութիւններ կատարելին կը պահանջէ: Գուրուչայի կառավարութիւնը վերի վերոյ տեղեկագիր մը շննելով իրենք զիրենք «մէն մուհաքէմէ» կրնեն, և Կարնոյ ամբաստանիչ ատեանն ալ նոյնը կը հաստատէ:

Ի տառավարութիւնը: Խնդրոյն ծագումէն միայն երեք տարի վերջ, 1894 Ապրիլ 13-ին սկսաւ դատավարութիւնը. ամբողջ 50 հոգի, բացի մեռնողներէն, դատարան տարւելով կարգացին ամբաստանադիրը, ուրկից կսկսի դատավարութիւնը:

Պատճէն ամբաստացան գրին. — «Կայսերական ժառանգեալ երկիրներուն մէջ բնակող հաւատարիմ հպատակ Տայ ազգը օսմանեան կայսերական կառավարութեան դէմ զինեալ ապստամբեցնելու և ժառանգեալ երկիրներուն մէկ մասը կառավարութեան իրաւասութեանէն հանելու համար խոտովարարական նպատակաւ կոմիտէ անւամբ յեղափոխական ընկերութիւն մը կազմելու և կոմիտէին աջակցողներէն մեծաքանակ գումար մը հաւաքելով դադտնի գէնք և ռազմամթերք գնելով մարդասպանութեան և աւարարութեան պաշտօնեայներ կարգելով, ներքին անդորրութիւնը և երկրին խաղաղութիւնը մնասամբ վրդովելով, հաւատարիմ ժողովուրդը վնասելով և յեղափոխական ընկերութեան մասնակցելով, շատ մը տեղեր շրջելով, վնասակար թղթեր ցրելով և այս միութեան գաղտնիքը երբ կառավարութիւնն իմանալով, գոյուլթիւնը ստուգելու և իմացնելու պաշտօնեայ կարգւող արմրտանցի Էօմէր փէՏիվանը ու Բէօսէեան Սերոբը մեռցնելով և ասոնցմէ Էօմէր փէՏիվանին դիակը քարիւղը այրելով և միւտիւր Մ. Գէորգը սպանելու նպատակաւ բազմութիւ հրազեն պարպելով ու վիրաւորելով, ձերբակալման պաշտօ-

նկայ ոստիկան զինւորներէն Հասան չափուշին և նորա հրամանին տակ գտնուող ոստիկան զինւորաց և ժողովրդոց միանգամայն սպանելու նպատակաւ զէնք գործածելով, պահապան Հիւսէինը վիրաւորելով, Սատգրի ջորեպան Մուհամմէդը սպանելով և ընձքքի միւտիր Պետրոսը ծանրապէս վիրաւորելով Բէֆահէյցէի գայմագամ Մուհամմէդ Սատգր էֆէնտին և ընկերներուն հասարակաց ժաման վրայ առջևը ելնելով, գոյքերնին ու ստացւածքնին կեղեքած ըլլալով. այս ամենը խոզվարարաց նախագահ Արիանեան Գալուստի անւամբը հռչակաւոր Փաշայեան Կարապետի և քննութեան մէջ անուննին յիշած նոցա ընկերներու մասին, առաջ և վերջը Գուրուչայի, Բէֆահէյցէի և Երզնկայի հարցաքննութեան պաշտօնատուններէն տեղեկագրած ստուգութեանց համաձայն, Էրզրուտի ամբաստանիչ ժողովէն շարադրած 308 յունւար 8 թւական և 300 թւահամար տեղեկագրոյն մէջ մանրամասնութեամբ բացատրւած ըլլալով, յիշեալ կասկածելիներէն անւամբը հռչակաւոր Փաշայեան Կարապետ բժշկութիւն ընելու պատրւակով մեծ և փոքր Արմտանները երեք տարիէն աւելի յարատեւելով հայ ազգը կայսերական կառավարութեան իրաւասութենէն խոզվարարական նպատակաւ, նախնական քննութեանց պաշտօնագրոց մէջ անուննին յիշած անձերու հետ կազմակերպած գաղտնի կօֆտէից համար ուխտագիր և ծրագիր յօրինելով ու ստորագրութեան տակ աւանդելով, իւր խռովայոյց նպատակը անձամբ ինք վարելով և իր բացակայութեանը փախստական եղող մէջ. Գալուստը նախագահ կարգելով և անդամներ ընտրելով, ինչպէս պատուելի Խաչատուրն և պատուելի Նշանը յիշեալ ծրագրին տրամադրութիւնը գործադրելու ընկերութեան յառաջագիմութեան միջոցները դիւրացնելու և դրական պարտականութիւնները կատարելու համար, հարկ եղած հազորդակցութեան նախութեան Սարգիսի պաշտօնից կարգելով ու ձեռնարկած խռովարական նպատակներուն գործադրման համար զինեալ ըլլալով, ապաին անդին հասնողից մարդիկը սպանելու և կողպատելու վնասակար ձեռնարկին ի կատար հանելու համար սնորսափիչ անւամբ յիշեալ Սարգիսը, Միքայիլը և Գէորգը ընտրելով և Մ. Գալուստին և պատուելի Խաչատրին, խորհրդին ու հրահանգին հնազանդին հնազանդելու պարտաւորիչ կօֆթէ մը կազմած ու գումարած ըլլալնին և իբր քարիւղ թիթեղներու մէջ գնելով բերած ու պահած վառօդնին կայսեր. կառավարութեան միջոցաւ երևան հանուելը և ասիկայ անձուէր ընկերներուն խոստովանութիւնէն և տուններին ելած և ի ձեռնին գտնուած բազմաթիւ վնասակար թղթերուն զանազան պարունակութիւնները և մէկ մէկու վերագրած յանցանքներու խոստովանութիւնը և եղելութիւնները մինչ կառավարութեան հասնելով՝ ձերբակալման ձեռնարկելու միջոցին ոմանց փախչիլը և կօֆթէին աջակցելով նիւթապէս և ֆիդիկապէս ծառայելէ խոյս տուողները Քրանսերէն կօնեք նշանակած կնիքով կնքուած և սարսափիչ ստորագրութեամբ ստորագրուած սպանելուն ծանուցանող տոմսերով շատ մը անձեր սարսափեցուցած ըլլալնին վաւերացեալ լի-

նելով և Իօմէր փէհլիվանը, Բէսուէան Սերոբը կանխամտածութեամբ սպանած ու խեղդած և Իօմէրի դիակը այրած ըլլալնին քննութեանց թղթերուն մէջ գրուած տեղեկագրած՝ Կէնձեան Նշանին քննութիւնով և Թիւթիւձեան Մկրտիչի յամառ խոստովանութիւնով և Իօմէր փէհլիվանի սպանութեանը վերաբերեալ 308 յունւար 8 թւականաւ շարադրուած և այն ժամանակ իրենց եղած տեղը ղրկուած որոշմագրերու մէջ բացատրուած և համարուած փաստերովը ու քննութիւններէ ձեռք բերուած ապացոյցներու օգնութեամբը բացարձակապէս հաստատուած, գայմագամ Սատգր էֆէն ու ընկերները կողպատած ըլլալնին ոչ դատախազներու կողմէն ձանաչուած և այս մասին հարցաքննուած մարդոց երդումով տուած վկայութիւններովը հաստատուած ձերբակալման պաշտօնեայ Հասան չափուշին և հետևորդաց դիմադրելով սպանելու նպատակաւ գնդակ նետելնին և պահապան Հիւսէինը վիրաւորած և խեղանգամ ըրած ըլլալնին, Թիւթիւձեան Մկրտիչին և Կէնձեան Նշանին, յայտարարութիւններովը և ոստիկան զինւորներու քննութիւններով վաւերացած ըլլալով և ծպտեալ քիւրդ, լազ հագուստներով ապաստանած քարայրնուն մէջէն շատ մը դիմադրութիւններէ վերջ չը տալով մէկ մասը ողջ զինեալ և ոմանք ալ վիրաւոր ու մեռած ձերբակալուելուն փաստովը վաւերանալով և ձգբուելով տքթ. Կ. Փաշայեանը և Մհ. Գալուստը և իրենց ամբողջ ընկերները պատժական օրինակըին 170, 56, 55, 54 յօդուածներուն տրամադրութեամբ եղեռնական ամբաստանութեամբ դատուելնին որոշուած է՝

- ՆՆՈՐԱՏԻՈՒԹՈՒՆՆԵՐՈ ՅՈՒՅԱՅԸ
- Ապառաժից 500 ռուբլի, Հայկից 100 ռուբ., Թերթից 2 ռուբ., Ախլ-ի յ՛՛՛՛՛՛ խմբ. 100 ռուբ., Պրիմի № ք-ից 400 ռուբ., Ախլք-ից 100 ռուբ., Էամշ-ից 12 ռուբ., Խ. ուս. դր. 30 ռուբ., Իբիսից թ. № 177 610 ռուբլի:
 - Պողպատից 117 տարձանակ, 21 հրացան և 670 հանգար փամփռւալ:
 - Վիշապ քաղաքի կետր. սնդուկի մէջ ստացւեցան.
 - Գնդակ 60 գահեկան, Հայկ Արամ ընկերութ. 25 գահ., Առիւծ 15 մէջիդիէ ևս 81 գահ., Փառնակ 100 գահ., Կարապետ 35 գահ., Արշակաւան քղ. Սասուն խմբ. 50 ևս 150 գահ., Դիւր խմբ. 80 գահ., Թաթուլ խմբ. 74 գահ., Պիծակ 50 գահ., Բրդակուլ խմբ. 160 գահ., Անձնանէր խմբ. 50 ևս 90 ևս 31 գահ., Անի խմբ. 20 ևս 90 գահ., Հայկեան խմբ. 120 գահ., Հ. Մ. Դրօշ. 61 գահ.:
 - Շվ-ի Լ. ք-ից Տիկ. Լ. 10 Փր., Ժ. ք-ից օր. Խ. 20 Փր., Ա. 20 Փր., օր Մ. 25 Փր.:
 - Հիւսիս. Ամերիկայի Պատ. ք-ից Թ. Թ. 5 դօլլար:

Դաշնակցութեան անձանթներից խնդրում է թղթ թակցութեան և ն.իրատուութեան համար դիմել. L. Boole, 15, Augustus Rd. Hammersmith, W. London. Վիլննա, Դաշնակցութեան սպասարան: